

KELINLARNING IJTIMOYIY ROLLARI NOMOYON BO'LISHIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR VA SOTSIAL INTELEKTNING O'ZARO BOG'LIQLIGI

M.B.Saitmurodova¹

1. Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti, Orcid: 0009-0007-6605-3833

Mas'ul muallif: Saitmurodova Malohat Boymurod qizi, Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti, Orcid: 0009-0007-6605-3833.

e-mail: E-mail: saitmurodovamalohat1996@gmail.com

Accepted: 11 Avgust 2026
Published: 11 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Saitmurodova, M. B. KELINLARNING IJTIMOYIY ROLLARI NOMOYON BO'LISHIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR VA SOTSIAL INTELEKTNING O'ZARO BOG'LIQLIGI / M. B. Saitmurodova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 2. — B. 173–175.

Annotatsiya. Ushbu maqolada turmush qurushning dastlabki yillarida oila tizimida kelinlarning ijtimoiy rollari va gender stereotiplarini shaxslararo munosabatlarga ta'sirini ijtimoiy – psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Oilaviy munosabatlarda shakllangan kutilmalar, ijtimoiy normalar va gender stereotiplari kelinning shaxslararo muloqoti, oilaviy moslashuvi va o'zini namoyon etish jarayonlariga ta'sir qiluvchi omillar sifatida yoritilgan. Tadqiqotda yosh oilalarda an'anaviy va zamonaviy rollar uyg'unligi, stereotip ustanovkalarning konstruktiv hamda destruktiv jihatlarini ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan asoslangan.

Kalit so'zlar: yosh oila, kelin, ijtimoiy rol, shaxslararo munosabatlar, sotsial intellekt, stereotip, moslashuvchanlik.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ И СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРОЯВЛЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ РОЛЕЙ НЕВЕСТОК В МОЛОДЫХ СЕМЬЯХ

Аннотация. В данной статье проанализированы социально-психологические особенности влияния социальных ролей и гендерных стереотипов невесток на межличностные отношения в семейной системе на ранних этапах супружеской жизни. Рассмотрены семейные ожидания, социальные нормы и гендерные стереотипы как факторы, влияющие на межличностное общение невестки, процесс семейной адаптации и её самореализацию. В исследовании с социально-психологической точки зрения обоснованы взаимосвязь традиционных и современных ролей в молодых семьях, а также конструктивные и деструктивные аспекты стереотипных установок.

Ключевые слова: молодая семья, невестка, социальная роль, межличностные отношения, социальный интеллект, стереотипы, адаптивность.

A SOCIO-PSYCHOLOGICAL STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERPERSONAL RELATIONSHIPS AND SOCIAL INTELLIGENCE IN THE MANIFESTATION OF DAUGHTERS-IN-LAW'S SOCIAL ROLES IN YOUNG FAMILIES

Abstract. This article analyzes the socio-psychological characteristics of the influence of daughters-in-law's social roles and gender stereotypes on interpersonal relationships within the family system during the early years of marriage. Family expectations, social norms, and gender stereotypes are examined as factors affecting a daughter-in-law's interpersonal communication, family adaptation, and self-realization processes. The study substantiates, from a socio-psychological perspective, the interaction between traditional and modern roles in young families, as well as the constructive and destructive aspects of stereotypical attitudes.

Keywords: young family, daughter-in-law, social role, interpersonal relationships, social intelligence, stereotypes, adaptability.

Kirish. Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, undagi shaxslararo munosabatlar tizimi insonning ijtimoiylashuvi, qadriyatlar shakllanishi va rolli xulq-atvorining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, yosh oilalarda er-xotin, kelin va boshqa oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar mavjud ijtimoiy normalar va stereotip tasavvurlar bilan chambarchas bog'liqdir. Oila shaxsning jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida shakllanishida hal qiluvchi o'rin tutadi. Xususan, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar insonning psixologik rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va hayotiy qadriyatlarini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Bu munosabatlarning samaradorligi oila muhitining sog'lig'i, ota-onalik uslublari va muloqot darajasi bilan bevosita bog'liq.[9]

Tadqiqot metodologiyasi. Ijtimoiy rol tushunchasi dastlab shaxsning jamiyatdagi mavqeyi va undan kutiladigan xulq-atvor shakllari bilan izohlangan. R.Linton ijtimoiy rolni muayyan maqomga mos keluvchi xatti-harakatlar majmui sifatida ta'riflagan bo'lsa [1], T.Parsons oilani ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilib, rollarning barqarorligi oilaviy munosabatlarning muvozanatini ta'minlashini ta'kidlagan [2]. Gender stereotiplari esa

erkak va ayollarga xos deb qabul qilingan ijtimoiy kutishlar, qadriyatlar hamda xulq-atvor modellarining umumlashgan shaklidir. S.Bemning fikricha, gender sxemalari insonning o'zini va atrofdagilarni idrok etish jarayoniga ta'sir ko'rsatib, shaxsning ijtimoiy xulq-atvorini yo'naltiradi [3]. Yosh oilalarda kelinning ijtimoiy roli ko'pincha an'anaviy madaniy qarashlar, oilaviy qadriyatlar va zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlar kesishgan nuqtada shakllanadi. Bunday sharoitda kelinlarning kutiladigan rollar bilan uning shaxsiy ehtiyojlari va ijtimoiy faolligi o'rtasida muvozanatning mavjudligi oilaviy munosabatlar sifatiga ta'sir qiladi. T.Liriy tomonidan ishlab chiqilgan shaxslararo munosabatlar konsepsiyasida insonlarning o'zaro ta'siri hukmronlik, hamkorlik, ishonch, bo'ysunish kabi interpersonal xususiyatlar orqali namoyon bo'lishi qayd etiladi [4]. Shu jihatdan kelinlarning oiladagi ijtimoiy rollarni qabul qilishi ularning muloqot uslubi, emotsional munosabati hamda ijtimoiy moslashuv jarayonlari bilan uzviy bog'liqdir.

Yosh oilalarda kelinlarning ijtimoiy rollari namoyon bo'lishida shaxslararo munosabatlar xususiyatlari va sotsial intellektning bog'liqligini ijtimoiy – psixologik tahlil qilish maqsadida ilmiy tadqiqot ishi olib borildi. Tadqiqot jarayonida kelinlarning shaxslararo munosabatlarda namoyon bo'ladigan individual-psixologik xususiyatlari, ijtimoiy vaziyatlarni idrok etish qobiliyati o'rganildi. Mazkur tadqiqot ishiga 284 nafar shahar va qishloqlarda istiqomat qiluvchi kelinlar jalb qilingan.

Shaxslararo munosabatlar tizimidagi ustun xulq-atvor yo'nalishlarini aniqlashda T.Lirining "Shaxslararo munosabatlar diagnostikasi" metodikasidan foydalanildi. Mazkur metodika orqali kelinlarning oilaviy muloqot jarayonida ustunlikka intilish, mustaqillik, hamkorlik, ishonuvchanlik, bo'ysunuvchanlik hamda skeptik munosabat kabi interpersonal xususiyatlari tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqotda ijtimoiy intellekt xususiyatlarini baholash maqsadida J.Gilford tomonidan ishlab chiqilgan "Sotsial intellektni aniqlash" testi qo'llanildi. Ijtimoiy intellekt oilaviy munosabatlarda boshqa insonlarning hissiy holatini anglash, vaziyat mazmunini to'g'ri baholash hamda samarali muloqot strategiyasini tanlash imkoniyatini belgilovchi muhim psixologik omil sifatida qaraldi. Tadqiqotda jami 284 nafar respondent ishtirok etdi. Olingan empirik natijalar matematik-statistik qayta ishlanib, yosh oilalarda kelinlarning ijtimoiy rollari va stereotip qarashlari shaxslararo munosabatlarning shakllanishida muhim omil ekanligi aniqlandi.

Natijalar tahlili. Tadqiqot jarayonida biz T.Lirining "Shaxslararo munosabatlar diagnostikasi" metodikasi bilan J.Gilfordning "Sotsial intellektni aniqlash" testining korrelyatsion tahlilini Spirman mezonini orqali amalga oshirdik. natijalari shuni ko'rsatdiki, yosh oilalarda kelinlarning ijtimoiy rollarni idrok etishi ularning shaxslararo munosabatlarda tanlaydigan xulq-atvor strategiyalari bilan o'zaro bog'liqdir. Ayrim respondentlarda an'anaviy gender stereotiplariga yuqori darajada yo'nalganlik oilaviy munosabatlarda moslashuvchanlik, o'z manfaatlarini ifodalash hamda mustaqil qaror qabul qilish jarayonlariga ta'sir ko'rsatishi kuzatildi.

1-jadval

T.Lirining "Shaxslararo munosabatlarni tashxislash" metodikasi shkalalari bilan Dj.Gilfordning Sotsial intellektni aniqlash testi shkalalari o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqligi natijalari Spirman mezonini asosida (N=284)

Shkala nomi	Yakunlangan hikoya	Ekspressiya guruhlar	Verbal ekspressiyasi	To'ldirilgan hikoya	Sotsial intellekt
Liderlikka moyillik, hukmronlik, zulmkor	,013	,014	,008	,034	,025
O'ziga ishonch-o'zini yaxshi ko'rish	,090(*)	,057	-,048	,107(*)	,137(**)
Talabchanlik-murosasiz, shafqatsiz	,051	,002	-,051	,024	-,001
Ishonchsizlik (skeptizm)- qaysar-salbiylik (negativizm)	,034	,004	-,047	-,018	-,032
Yon berishlik-beozor-passiv bo'ysunuvchanlik	,019	,032	,000	,029	,038
Ishonuvchanlik-itoatkorlik-tobellik	-,125(**)	-,078	-,010	-,105(*)	-,106(*)
Dos'tonalik, haddan tashqari yon beruvchan	,034	,005	,054	,047	,068
Rahimdillik-beg'arazlik-fidokorlik	,042	,013	,003	-,004	,025

Izoh: ** – korrelyatsiya 0,01 ahamiyatlilik darajasida (ikki tomonlama mezon bo'yicha) statistik jihatdan ishonchli; * – korrelyatsiya 0,05 ahamiyatlilik darajasida (ikki tomonlama mezon bo'yicha) statistik jihatdan ishonchli.

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, shaxslararo munosabatlarning barcha xususiyatlari ham sotsial intellekt bilan bir xil darajada bog'liq emas. Faqat ayrim shaxsiy sifatlar sotsial intellektning rivojlanganligi bilan statistik jihatdan ishonchli aloqador ekanligi aniqlandi. O'ziga ishonch – o'zini yaxshi ko'rish shkalasi bilan Yakunlangan hikoya ($p=0,090$; $p<0,05$), To'ldirilgan hikoya ($p=0,107$; $p<0,05$) hamda umumiy sotsial intellekt ($p=0,137$; $p<0,01$) o'rtasida statistik jihatdan ishonchli musbat bog'liqlik aniqlandi. Ushbu natija shuni ko'rsatadiki, o'ziga ishongan va o'z qadrini anglaydigan kelinlar boshqalarning his-tuyg'ulari, niyatlari va xulq-atvorini aniqroq tushunishga moyil bo'ladilar. Garchi bog'liqlik

kuchsiz bo'lsa-da, u ijobiy yo'nalishga ega. Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan, o'ziga ishonch shaxsning kommunikativ faolligini, ijtimoiy vaziyatlarda moslashuvchanligini va nizolarni konstruktiv hal qilish qobiliyatini oshiradi. Shu sababli bunday kelinlar qaynata-qaynata, turmush o'rtog'i hamda boshqa oila a'zolari bilan samaraliroq munosabat o'rnatish imkoniyatiga ega bo'lalilar.

Tadqiqotning e'tiborga molik natijalaridan biri Ishonuvchanlik – itoatkorlik – tobelik shkalasi bilan aniqlandi. Mazkur shkala Yakunlangan hikoya ($p=-0,125$; $p<0,01$), To'ldirilgan hikoya ($p=-0,105$; $p<0,05$) hamda umumiy sotsial intellekt ($p=-0,106$; $p<0,05$) bilan statistik jihatdan ishonchli manfiy bog'liqlikni namoyon etdi. Ushbu natija shuni anglatadiki, shaxsning haddan tashqari itoatkor va tobe bo'lishi ortgan sari uning ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilish hamda insonlarning xatti-harakatlarini to'g'ri talqin qilish qobiliyati biroz pasayib boradi. Bu holat ayniqsa yosh oilalarda muhim ahamiyatga ega. Chunki kelinning doimo boshqalarning fikriga qaram bo'lishi, mustaqil qaror qabul qila olmasligi yoki o'z fikrini ochiq ifoda etmasligi oilaviy munosabatlarda yuzaga keladigan vaziyatlarni to'g'ri baholash imkoniyatini cheklashi mumkin. Bu esa kelinlarga nisbatan mavjud bo'lgan "har doim itoatkor bo'lishi kerak" degan stereotiplarning ayrim hollarda ularning ijtimoiy moslashuvi va sotsial intellektini namoyon etishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa. Olib borilgan empirik tadqiqot natijalari yosh oilalar shaxslararo munosabatlari tizimida kelinlarning ijtimoiy rollari va rolli pozitsiyalarining shakllanishida sotsial intellekt muhim ijtimoiy-psixologik omil sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Ijtimoiy rollar nazariyasiga ko'ra, shaxsning oiladagi mavqeyi va xulq-atvor shakllari jamiyat tomonidan belgilangan ijtimoiy kutishlar hamda rollar tizimi bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi [1]. Oilani shaxs ijtimoiylashuvining asosiy instituti sifatida tahlil qilgan yondashuvlarda ham oilaviy rollar va shaxslararo munosabatlarning o'zaro ta'siri alohida ta'kidlanadi [2].

Liri metodikasi ko'rsatkichlari hamda Gilfordning sotsial intellekt testi shkalalari o'rtasidagi korrelyatsion tahlil natijalari shaxslararo munosabat xususiyatlari ijtimoiy vaziyatlarni idrok etish va tushunish qobiliyati bilan bog'liqligini tasdiqladi. Gilford tomonidan ilgari surilgan sotsial intellekt konsepsiyasida insonlarning xatti-harakatlarini anglash, munosabat jarayonidagi signallarni to'g'ri talqin qilish va ijtimoiy vaziyatlarni baholash qobiliyatlari muhim komponent sifatida qaraladi [8]. Lirining shaxslararo munosabatlarni diagnostika qilish yondashuvida esa shaxsning atrofdagilar bilan munosabatdagi pozitsiyasi va xulq-atvor strategiyalari asosiy ko'rsatkich sifatida baholanadi [4].

Tadqiqotimizda "o'ziga ishonch – o'zini yaxshi ko'rish" shkalasi bilan sotsial intellekt komponentlari o'rtasida aniqlangan musbat korrelyatsion bog'liqlik kelinlarning ijtimoiy vaziyatlarni anglash qobiliyati yuqori bo'lganda o'z imkoniyatlariga ishonish, shaxsiy pozitsiyasini namoyon etish hamda oilaviy munosabatlarda faol ishtirok etish xususiyatlari ortishini ko'rsatdi. Bu holat shaxsning ijtimoiy rollarni bajarishida nafaqat tashqi talablar, balki o'zini anglash va shaxslararo munosabatlarni boshqarish qobiliyati ham muhimligini tasdiqlaydi [3]. "Ishonuvchanlik – itoatkorlik – tobelik" shkalasi bilan sotsial intellekt ko'rsatkichlari o'rtasida aniqlangan manfiy korrelyatsion bog'liqlik esa sotsial intellekt rivojlangani sari haddan tashqari qaramlik, passiv moslashuvchanlik va o'z fikrini cheklashga moyillik kamayishini ifodalaydi. Bu kelinlarning oilaviy munosabatlarda faqat an'anaviy rollarga moslashishi emas, balki vaziyatni anglash, muloqotni boshqarish va o'zaro hamkorlikka asoslangan munosabatlarni shakllantirish imkoniyatlari kengayishini bildiradi. Mazkur natijalar gender rollar ijtimoiy tajriba, madaniy me'yorlar va shaxslararo munosabatlar jarayonida shakllanishi haqidagi ilmiy qarashlar bilan hamohangdir [5].

Umuman olganda, tadqiqot natijalari yosh oilalarda kelinlarning ijtimoiy rollari va stereotiplarini baholashda sotsial intellekt muhim psixologik resurs ekanligini ko'rsatadi. Sotsial intellektning rivojlanganligi oilaviy rollarni moslashuvchan bajarish, samarali kommunikatsiya o'rnatish, o'zaro tushunish hamda sog'lom shaxslararo munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi [6;7].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Linton R. The Study of Man: An Introduction. – New York: Appleton-Century, 1936. – 503 p.
- [2] Parsons T., Bales R.F. Family, Socialization and Interaction Process. – Glencoe: Free Press, 1955. – 422 p.
- [3] Bem S.L. The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality. – New Haven: Yale University Press, 1993. – 256 p.
- [4] Leary T. Interpersonal Diagnosis of Personality: A Functional Theory and Methodology for Personality Evaluation. – New York: Ronald Press, 1957. – 518 p.
- [5] Eagly A.H., Wood W. The Origins of Sex Differences in Human Behavior: Evolved Dispositions Versus Social Roles // American Psychologist. – 1999. – Vol. 54. – № 6. – P. 408–423.
- [6] Андреева Г.М. Социальная психология. – Москва: Аспект Пресс, 2001. – 376 с.
- [7] Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. – Москва: Гардарики, 2005. – 320 с.
- [8] Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967. – 538 p.
- [9] Axnazarova D.E. qizi. Socio-psychological foundations of relationships between parents and children // Conference indexing. – 2026. – Vol. 1. – №